

Chris Leonards

Nelleke Bakker, Jan Noordman & Marjoke Rietveld-van Wingerden, *Vijf eeuwen opvoeden in Nederland. Idee en praktijk: 1500-2000*. Assen: Van Gorcum, 2006. ISBN 90-232-4162-2, 621 blz., € 57,50.

Vijf eeuwen opvoeden in Nederland geeft in ruim 600 pagina's een prachtig overzicht van de geschiedenis van opvoeden in Nederland in de voorbije vijf eeuwen, zowel in theorie als praktijk. Natuurlijk zijn er altijd bezwaren aan te voeren tegen keuzes die de auteurs hebben gemaakt in bijvoorbeeld onderwerp, materiaal en geografie, maar dat doet principieel niets af aan de heroïek van deze onderneming.

In vier kloeke boekdelen, qua omvang uiteenlopend van 50 tot 200 pagina's, leggen de auteurs hun brede opvatting van de pedagogische geschiedenis aan de dag: er is niet alleen aandacht voor pedagogische stromingen waartoe oudere pedagogische geschiedenissen zich dikwijls beperkten, maar ook voor de praktijk van opvoeden in gezin en samenleving, residentiële opvoeding en andere speciale opvoeding, en niet te vergeten onderwijs. Daarmee is dit boek als een kroon op het werk te beschouwen van een generatie historisch pedagogen die hun vak – geheel in lijn met de tijdgeest van de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw – tot een sociale geschiedenis van opvoeding, vorming en onderwijs heeft uitgebouwd.

Het eerste deel, 'Pedagogische stromingen', lijkt voort te gaan op het werk dat een van de drie auteurs eerder voor de bundel *Geschiedenis van Opvoeding en Onderwijs, Inleiding, Bronnen en Onderzoek* verrichtte, zij het dat er enkele opvallende verschillen in de keuze voor de besproken pedagogen zijn vast te stellen. Zo is Georg Kerschensteiner tegen Maria Montessori ingeruild, hetgeen niet onbegrijpelijk is, gezien de vernieuwende invloed van de reformpedagogiek, waarvan zij een vooraanstaande vertegenwoordigster was. Naast korte kenschetsen van het pedagogische gedachtegoed ten tijde van het humanisme, de hervorming, de het zeventiende eeuwse realisme, het piëtisme, de achttiende eeuwse verlichting, de negentiende eeuwse romantiek, de reformbeweging en de twintigste eeuwse academische pedagogiek, worden twaalf pedagogen en hun pedagogisch gedachtegoed expliciet voor het voetlicht gebracht. Mede door de illustraties en de regelmatige citaten geeft dit deel een helder overzicht van de belangrijkste pedagogische stromingen. Het is tevens het meest internationale deel van het boek.

Deel twee, getiteld 'Kind, jeugd en gezin', beperkt zich tot het Nederlandse taalgebied, evenals de overige delen. Deze geschiedenis van de praktijk van private en openbare opvoeding leest als een spannend boek en krijgt extra profiel

doordat het verhaal overduidelijk mede op eigen onderzoek van de auteurs naar ondermeer 'Spock' en de 'massajeugd' is gebaseerd. Dit deel ademt de aange-name geest van een brede, sociale geschiedenis van de opvoeding. Dat komt tot uitdrukking in de veelzijdige onderwerpskeuze die zich niet beperkt tot de opvoeding maar ook staat en samenleving in de beschouwing betreft. Naast opvoeding gaat het daarom ook over huwelijk, gezin, seksualiteit, arbeid, armoede en dood. De maatschappelijke vervlechting van opvoeding en zorg blijkt bijvoorbeeld pregnant uit het hoofdstuk over de 'eeuw van het kind' door de aandacht voor de (openbare) gezondheid, sociale zekerheid en medicalisering van de pedagogische zorg.

Het derde boekdeel, een kleine honderd pagina's, concentreert zich op de 'speciale opvoeding' in gezin en instituut. Met name van orthopedagogen zullen deze hoofdstukken de ogen openen voor de tijdgebondenheid en soms bijna cyclische beweging van (voorkeuren voor) heropvoedende en straffende methoden en technieken in de residentiële wereld van het misdadige en verwaarloosde kind. Ook hier weer wordt regelmatig op eigen onderzoek gesteund maar tegelijk het onderzoek van anderen (gelukkig ook dat van schrijver dezes ...) op vakkundige wijze geïntegreerd. Wezen en (bijna) boefjes vormden in het tijdperk vóór de Tweede Wereldoorlog een maatschappelijk probleem, zo blijkt, waarop pedagogische instellingen, af en aan in samenwerking met de overheid, een antwoord hebben geformuleerd. Ook in dit opzicht lijkt er sprake van een cyclische beweging tussen particulier en openbaar initiatief, die zich tot in de huidige tijd voortzet. De huidige pedagogische problematiek, die dikwijls aan drugs en globale migratie is gerelateerd, lijkt wel van een geheel andere orde dan de problemen die hier speelden.

Het laatste deel overziet het 'onderwijs'. In drie hoofdstukken wordt enerzijds het reguliere onderwijs van de zestiende eeuw tot en met de invoering van de Mammoetwet in 1968 beschreven, terwijl anderzijds een afzonderlijk hoofdstuk het speciaal onderwijs voor doven, blinden en verstandelijk gehandicapten bespreekt.

Na al dit zoet ook enig zuur. In hun inleiding wijzen de auteurs erop dat de constructie van het boek tot een bepaalde overlap of soms herhaling of her-neming van thematieken heeft geleid. Inderdaad figureert bijvoorbeeld Friedrich Fröbel in bijna alle delen van het boek, nu eens als romantisch pedagoog, dan weer als origineel denker over moederschap of als bedenker van het zogenaamde spelend leren. Maar ook het omgekeerde komt voor: sommige ontwikkelingslijnen, in het bijzonder die in de periode na de Tweede Wereldoorlog tot het einde van de twintigste eeuw, zijn ofwel erg bescheiden gebleven, ofwel ontbreken geheel. In het ideeënhistorische deel wordt bijvoorbeeld de tijd na Langeveld slechts in het besluit even aangeduid als een soort postfenomenologische opmars van positivisme en empirie. In het deel over speciale opvoeding wordt anderzijds met de geschiedenis van de heropvoeding pas vanaf de negentiende eeuw begonnen, terwijl bijvoorbeeld de door Coornhert geïnspireerde Rasp- en Spinhuizen die vanaf het eind van de 16e eeuw werden opgericht

toch zeker ook vermeldenswaard zijn voor de geschiedenis van de bestraffing en heropvoeding van jeugdigen. In het deel over onderwijs valt voorts op dat de ontwikkeling van het academische en universitaire onderwijs onderbelicht blijft.

Het is altijd wat gemakkelijk om een punt te maken van wat niet in een boek staat. Toch blijft het enigszins schuren dat dit boek in hoofdzaak alleen het Nederlands taalgebied bestrijkt; immers, niet alleen de pedagogische ideeën zijn per definitie internationaal, ook de praktijken zouden interessante internationale vergelijkingen mogelijk hebben gemaakt. Dat te willen doen, zou het project ongetwijfeld onuitvoerbaar groot en breed gemaakt hebben, maar ook een tussenweg zou mogelijk geweest zijn.

Het is erg jammer dat bij de productie van dit boek niet meer geïnvesteerd is in een apparaat voor de lezer. Die moet het nu doen met een summier, overigens correct uitgevoerd notenapparaat, een lijst van aangehaalde literatuur en bronnen en een vier bladzijden tellend register van personen. Het boek was echter veel krachtiger geworden als er een becommentarieerde bibliografie aan was toegevoegd die ook de mogelijkheid van verwijzing naar de internationale literatuur had geopend. Een zakenregister had daarnaast eigenlijk niet mogen ontbreken. Het goedkoop uitgevoerde koft doet vermoeden dat de uitgever ook beperkingen aan de inhoudelijke afwerking van het boek heeft opgelegd.

Wat blijft staan, is een zorgvuldig geschreven en bijzonder lezenswaard boek. Het is niet alleen geschikt voor een academische inleiding in de geschiedenis van opvoeding en onderwijs voor pedagogen van verschillende pluimage maar ook als gedegen introductie voor andere pedagogisch en historisch geïnteresseerden.